

Лексичний лакунікон: лексикографічний експеримент на матеріалі україномовної студії

Т. О. Анохіна, І. К. Кобякова, С. О. Швачко

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Сумський державний університет, м. Суми, Україна

Corresponding authors: anokhina_mail@yahoo.com, kobyakova@ukr.net, shvachko.07@ukr.net

Paper received 02.08.18; Accepted for publication 10.08.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-176VI51-02>

Анотація. Об'єктом дослідження є категорія лакунарності, її концептуалізація та категоризація на матеріалі лексикографічних джерел україномовного дискурсу. Предметом дослідження є дімезіональне вимірювання кореляцій лем та алонімів лакунікону на матеріалі лексикографічного експерименту (наукова картина україномовного дискурсу). Перспектива роботи передбачає складання тлумачного словника лакунології з включенням доробків вчених з релевантної тематики.

Ключові слова: лакунікон, наукова картина, україномовна студія, лексикографічний експеримент, лема, алоніми, дімезіональний вимір.

Об'єктом нашого дослідження є лакуни україномовної наукової картини, які досліджуються у режимі лексикографічного експерименту.

Предметом є дімезіональне вимірювання лакунікону (леми та алонімів), складових лексикографічних статей україномовного дискурсу.

Мета дослідження полягає в інвентаризації синсет (англ. *synonymic sets* «синонімічні групи»), базових ознак лакунарності, що є вельми валоративним для ідентифікації природи лакун у науковій картині. Лакуна, нагадуємо, є феноменом гетерогенних зрізів мовної макросистеми – модусів мови, мовлення та мовленнєвої поведінки [1; 10]. Лакунологія – молода наукова дисципліна, об'єкти, методи та цілі якої потребують пильної уваги учених сьогодення. Сорокін Ю.О. виокремлював серед об'єктів лакунології культури міжмовної ендозони, а в аспектах перекладознавства емпатував ідею безеквівалентної лексики [8]. З часом вітчизняні вчені виокремили в лакунології внутрішньомовні та зовнішньомовні маркери топіку [6; 2; 7; 1]. У словниках [14; 4; 11; 12; 13] базове слово *лакуна* / *lacuna* тлумачиться в режимі вихідного етимологічного значення (“пусте місце”, “пропуск”). В етимологічному словнику [15] вперше подається валоративна інформація стосовно становлення лем *лакуна* [15, Т.3]. У нашому дослідженні ставиться **мета** розпізнати характер компаративних дімезіональних недискретних величин поняття та метазнака *лакуна*. Матеріалом експерименту слугували у попередніх роботах [1] англійські словники Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language, Longman Dictionary of English Language and Culture. В нашій роботі вони позначаються символами відповідно D₁, D₂, D₃ [13; 12; 11]. Україномовний дискурс представлений Словном української мови: в 11 тт., Етимологічним словник української мови: в 7 т. та Англо-українським семантико-словотвірним словником. Далі в роботі вони відповідно представлені як Сл₁, Сл₂, Сл₃ [14; 15; 4].

Аутентичні словники (СУМ-11 (1970-1980) та АУССС) є валідним джерелом є тричленного представлення референтів – наукового, результативного та епідигматичного. Лексикографічні відкриття знаходяться в колі знань про мову *ad pro toto* [3]. Словники

є тлумачними та енциклопедичними. Одномовним є СУМ-11, а двомовним АУССС. Ядерними словами лексико-семантичного поля лакунології (ЛСПЛ), за даними експерименту, об'єктивуються українські леми *відсутність*, *ніщо*, *небуття*, *нестача*, *заперечення*, *лакуна*. Словники, як друковані в алфавітному порядку праці («слова та словосполучення») в облігаторних атрибутах реєструють соціально цінну інформацію в друкованому представленні. *Словник* позначений морфологічною мотивацією. Морфема *слово* - вживається в тлумаченні термінів *тлумачний словник* (слова про слово), *енциклопедичний словник* (слова про речі). Тлумачні словники різномовних дискурсів слугують надійною ідентифікацією ознак лакунарності.

Актуальність роботи витікає із її топікальності, причетності до теорій термінологізації й детермінологізації, процесів конвергенції чи дивергенції, а також – інтенсивно діючого смислотворчого ослонення (*mentalese*).

Новизна дослідження лакунарності в науковій картині світу полягає в ідеї еменджменту, в етимологічних витоків та їх трансформації в наукові терміни (перехід від побутової до наукової лексики), в різнобарв'ї секундарних форм і термінологічних висловів. Лакунікон, як субсектор мови, відкритий семантичний та формальний перебудові. Остання детермінується сьогоденням наукової картини, онтологією лакун, методологічною новизною і лакунарною синсетю. У порівнюваних мовах відзначається розбіжність: в англійській мові конверсія спрацьовує в основному в дієсловах, а зворотне конструювання в українській мові превалює в іменниках.

Методологічний підхід детермінується природою об'єкта, його наявністю, та інтенціями адресанта. Процеси концептуалізації та категоризації, з одного боку, конвергенції та дивергенції, з іншої, є вельми значущими для лінгво-когнітивного осмислення референтів лакунології. У своїх творчих пошуках ми використовували досягнення вітчизняних вчених – Бацевича Ф.С., Жаботинської С.А., Селіванової О.О., Шевченко І.С. [2; 5; 7; 9].

Гіпотеза полягає в тому, що 1) леми та алоніми утворюють лексико-семантичного поля лакунології (ЛСПЛ); 2) ядерні одиниці ЛСПЛ детермінуються

наявністю позитивного маркера, спільних ознак лем і алонімів; 3) семантичні та формальні індикатори лакунікону відкриті подальшим модифікаціям в науковій картині світу; 4) мовознавчий сектор лексичного лакунікону зазнає змін за принципом *ad pro toto* (частина замість цілого), принципів самоорганізації, самоконтролю, самостановлення; 5) а також – самодобудови, які детеремінуються в модусах мови, мовлення та когнітивної поведінки.

Лакуни це не пусте місце (семи без лексем), це – чинний етап в лінгвокогнітивній діяльності від непізнаного до пізнаного, від неомовленого до ословленого, від неіснуючого до існуючого. Вербальні та невербальні засоби комплементують ословлення лакунікону та фасцилізують рецепцію інформації продуманої в інтенціях адресанта. Порівняння репрезентації лакунікону в компаративних лексикографічних джерелах свідчить що: тема лакунарності представлена в обох макросистемах в образі лем та їх атрибутів (алонімів); базовою одиницею є метазнак *lacuna*/ *лакуна*; ядерними ознаками виступають *absence* / *відсутність*, *lack* / *нестача*, *denial* / *заперечення*, *nothing* / *ніщо*; ядерні ознаки лем визначаються дімезіональним виміром, виміром недискретних величин; спільною рисою лінгвістичного лакунікону є механізм кросреференції задіяних у парадигмі термінів; у науковій картині поняття, базові номінації та категорія лакунарності омовлюється однойменно; в українській студії україномовним лакунам відповідають в основному паралельні англomовні еквіваленти. Пор.: *lack* / *нестача*, *absence* / *відсутність*, *nothing* / *ніщо*; укр. *заперечення* є автохтонним, якому притаманні англійські субститути; лексема НІЦО представлена в компаративних системах дуальна – на позначення ознак референта (лінгвістичний аналіз) та неіснуючих референтів (без лінгвістичного аналізу).

Білатеральність лакунарних знаків позначено відсутністю поверхневих структур та наявністю пошукваних глибинних структур (семантики). Лакуни – це семи без лексем. У лексикографічних джерелах лакуна репрезентується стисло, з подачею незначною кількістю ознак. За межами лексикографічних джерел лакунарність є наскрізною в тріаді мовно-семіотичної,

мовленнево-комунікативної та когнітивно-синергетичної ендозон [2; 9; 5].

Номінації ознак лакунарності репрезентують низку ядерних одиниць ЛСПЛ, серед яких виокремлюються англ. *absence*, *denial*, *nothing*, *lack*. Лексикографічні статті (entries) лакунарності спрацьовують за схемою композиційних складників – леми та алоніми. Онтогносеологічний підхід візуалізує портрет лакунарності, її дімезіональний вимір. Тлумачення кореляції лем та алонімів починається з виміру дімезії між базовою лемою та її алонімами. На наступному етапі алоніми підключаються у статусі похідних лем та нових адгерентних алонімів (синсет). Закінчується експеримент при появі дистантно віддалених, опосередкованих алонімів за схемою: лема₁ :: алоніми₁ → лема₂ :: алоніми₂ → лема₃ :: алоніми₃ → лема₄ :: алоніми₄.

За результатами лексикографічного аналізу лакунарні слова (леми та алоніми) беруть участь в осмисленні та ословленні категорії лакунарності. Задіяні номінації в українській студії репрезентують ознаки відсутності негативності, недоречності, нестачі, неопізнаності та проблеми НІЦО. Слова із семантикою «НІ» є поліаспектними, поліфункціональними та полімодальними.

Експеримент з лексикографічними джерелами уможливило виокремлення актуальних та маргінальних ознак лакунарності, їх розбіжностей з огляду на мовленнєвий та когнітивний досвід, та на еволюційний тандем лакун у науковій картині світу. Картотека релевантних «портретів слів» розпочинає сагу про ознаки лакунарності. Сектори лакунікону є чинними маркерами наукової картини світу досліджуваних референтів; дискурсивними ознаками їх середовища, режиму та ословлення. Словники як дімезіональні виміри лакунікону є інструментами експерименту, які ідентифікують ознаки лакунарності однойменно номінативних одиниць та релевантних понять. Конгруентність релевантних метазнаків розкривається чинниками Tertium Comparationis, процесами паралельного осмислення об'єктів (лакун) на внутрішньомовному та міжмовному векторах. Об'єктом дослідження творчого пошуку є україномовний лексичний лакунікон, предметом є дімезіональна параметризація на матеріалі релевантних статей лексикографічних джерел.

Таблиця 1.1. «Конгруентність лакунарних ознак в англomовних та україномовних дискурсах (АД та УД)» (за Сл2)

АД	УД	АД	УД
Negation (с.532)	заперечення, ніщо, пусте місце, мат. від'ємна величина	Denial (с.195)	заперечення, спростування, відмовлення, відмова
Absence (с.11)	відсутність, нестача, неухважність, пропуски, брак	Nothing (с.549)	відсутність, небуття, нестача, брак, пусте місце
Omission (с.559-560)	пропуск, недогляд	Lack (с.450)	нестача, пропуск, відсутність, невірноваженість

Мета пошуку полягає у розпізнанні корпусу базових одиниць лакунарності, що є вельми значущим для об'єкта дослідження його таксономії в мовносеміотичній, мовленнєво-комунікативній та когнітивно-синергетичній ендозонах. Основними корелятами україномовного дискурсу є укр.: *відсутність*, *ніщо*, *нестача*, *негація*. Лексикографічні джерела позначені

спільними структурно-семантичними атрибутами: дуальну композицію складають леми та алоніми. Основними типами є тлумачні словники, які актуалізують тлумачення слів словами, енциклопедичні вкраплення є раритетними. Алоніми позначаються цифрами, переліком. Ілюстрований матеріал подається вербально, інколи включає пікторіальні вкраплення. Ак-

туальність роботи витікає із її топікальності, причетності до теорій термінологізації й детермінологізації, процесів конвергенції чи дивергенції, до інтенсивно діючого смислотворчого ослівлення (*mentalese*). Компаративне співставлення лексикографічної паспортизації свідчить про спільні ознаки лакуніконів; їх розбіжності детермінуються семантичним дизайном макросистем. Див. табл.1.1.

Термінологічні лексеми є чинниками партитативної візуалізації непізнаних повністю або неословлених повністю референтів. Серед них виокремлюються лакуни з ознаками нестачі, недоречності та неопізнанності. Усі мовні ознаки є результатом когнітивної діяльності на векторі: *відоме :: невідоме, осмислене :: неосмислене, пізнане :: непізнане, лакунарне :: нелакунарне*. Лексема НІЩО виступає атрибутами відсутності, пропуску, заперечення тощо. У науковій картині світу домінують одиницями є номінації ознак відсутності, нестачі та НІЩО. Чинним семантичним вектором є тандем від енігматичного до пізнаного, від буквального до фігурального, від лінгвістичного до філософського. В українських лексикографічних джерелах семантичний дизайн об'єктивується на матеріалі словників Сл₁ та Сл₂. В обох джерелах спрацьовує також кросреференція з деякими розбіжностями, що обумовлено ідіоматичністю компаративних мов. Англ. *refusal* (на С. Сл₂) не має відповідників лакунікону. Укр. термін *заперечення* має автохтонний характер із широкою амплітудою значень. *Лакуна* представлена тільки етимологічними витокми [15].

Семантичний дизайн ЛСПЛ має подвійне представлення в лемах та алонімах. Емпатується увага на базових лемах та їх дименціональних вимірах на векторі алонімів. Спільною для заповідних наукових студій є емпатія на проблемі NOTHING / NOTHINGNESS. Остання розглядається адитивно у задіяних словниках україномовного та англійського лексикографічних дискурсів [1]. Конгруентність ЛСПЛ верифікується наявністю ознаки LACK / НЕСТАЧА. З цими ознаками корелює ідея неповного пізнання референтів, проблема дихотомії *мало :: багато*. Лакунарність виникає як результат неопізнаних речей або неословлених за правилами семантичної модифікації (неосемантики). Спільним процесом для порівнювальних студій є компаративний підхід (Tertium Comparationis), його процес і результати дають новоутворення (ab) замість (a+b). Вічний колообіг використовує досвід минулого: нове – забуте старе. Лексикографи D₁ філософськи тлумачать НЕБУТТЯ, омовлюючи його парафразами *non-existence, being, nothing to pass into nothingness* [13, с. 852]. Відсутність свідомої чи мовної ідентифікації маркує ознаку небуття у виразах типу *Is there only nothing after death?* [11, с.958]. У лемах англ. *absence, denial, lack*, укр. *zanep-*

чення, негація, нестача дефінітними словами виступають англ. *want, need, lack*, укр. *нестача, нехватка, заперечення*.

Лакуна / lacuna – одиниці, що є лексично близькими паралелями з ознаками *ніщо / nothing, ніхто / nobody, небуття / nonbeing, nothingness, nonexistence*. Слово *лакуна*, як й інші семіотичні знаки маркує тільки частину референта образу айсберга: тільки мала частина є візуальною, а більша частина знаходиться під водою [15]. Термін *лакуна* (подається в [14, т.4, с.440]), репрезентує порожнечу, анатом. *заглибину, тканини організму або його органи*, лінгв. – *пропуск у тексті*.

Звернення до україномовного дискурсу об'єктивує наявність маркерів лакунікону; останній в Сл₁ представлений компресивно. Аналіз комунікативних одиниць із семою «ні» об'єктивує наявність експліцитів та імпліцитів серед засобів позначення відсутності.

Параметризація останніх відбувається за критеріями полінегації / мононегативності, експліцитності / імпліцитності, монолексичне та полілексичне представлення, повнозначних та службових слів в альтернативній чи синтетичній формах. Полінегативність в українській мові є чинною, в англійській мові – стилістично навантаженою. Пор.: укр. *я не нездужаю ні в року*, англ. *No enety you say?* Лінгвістичне буття є тісним колом емпатії тлумачних словників D₁, D₂, D₃, Сл₁, Сл₂. Філософське осмислення є квазілакунарним, його сага звучить більше в етимологічних нагадуваннях, коментуваннях, ніж в кінцевих висновках про вічне буття. В лінгвістичному сенсі інформація добувається з аналізу глобальної структури слів – поверхневої та глибинної.

Метазнак *ніщо* є синергетичним маркером дуальності: омовлення наявності атрибутів речей (лінгвістичного небуття) та абсолютної відсутності непізнаного, неословленого, *inexistent* (філософське небуття). З першою групою (лінгвістичною) ми асоціюємо наявність об'єктів, суб'єктів, з певними ознаками нестачі. У лінгвістичному огляді вживаються слова-корелятори *lack, want, need*. У філософському тлумаченні чинною є ідея про неопізнаний, неословлений, незареєстрований, невідомий, неіснуючий феномен буття.

Лакунарність є топікальною в перекладознавстві. Лексикографічні коментування є адгерентними для вирішення проблеми *ніщо / nothingness*. Категорія лакунарності є синергетичною проблемою, в якій емпатуються питання самоорганізації, самооцінки та самодобудови. Лексикографічні джерела контактуючих мов об'єктивують процес самодобудови на емпірії лакунікону. У лексикографічних джерелах реєструється аспекти лінгвофілософської проблеми НІЩО / NOTHINGNESS.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохіна Т.О. Корпусний лакунікон англійської мови лексикографічний аналіз. «Філологічні трактати», Том 10, No 2' 2018.– С.7-12.
2. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / Флорій Сергійович Бацевич. – Режим доступу: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com>.
3. Вежицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и Сопоставление культур через посредство лексики и праматики / Пер.с англ. А.Д.Шмелева. – М.: Яск, 2001. – 272 с.
4. Гороть Є.І. Англо-український семантико-словотвірний словник / уклад. Є.І.Гороть, С.В.Гончарук, Л.К.Малімон, А.Б.Павлюк, С.Б.Шелудченко; за ред. та керізн. проф.Є.І. Гороть. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014.– 1024 с.

5. Жаботинская С.А. Онтология для словарей тезаурусов: лингвокогнитивный подход. Филологичні трактати. – Том 1, No 2'2009.– С.71-87.
6. Лакуны в языке и речи: сб. науч. трудов / под ред. Ю.А.Сорокина, Г.В.Быковой. – Благовещенск : Изд.БГПУ, 2003. – 257 с.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712с.
8. Сорокин Ю.А. Метод установления лакун как один из способов выявления специфики локальных культур (художественная литература в культурологическом аспекте) / Ю.А.Сорокин // Национальная специфика речевого поведения. – М.: 1977.– С.120-136.
9. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І.С.Шевченко, О.І.Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Х.: Константа, 2005. – С.21-28.
10. Anokhina T. The Linguistic Lacunicon: Cognitive Mapping in Schemes and Terms. In Journal of Education Culture and Society, Fundacja Pro Scientia Pultica, no.1. 166-174. DOI: 10.15503/jecs20131-166-174.
11. Longman Dictionary of English Language and Culture / Pearson Education Limited, 2005. – 1620 p.
12. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language/ The United States of America: Lexicon Publications, INC, 1993. – 1144 p.
13. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Ed. A.S.Hornby, E.V.Gatenby, H.Wakefield /. – London: Oxford University Press, 1958. – 1527 p.
14. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 4. — С. 440. http://ukrlit.org/sloynyk/sloynyk_ukrainskoi_movy_v_11_to_makh/%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BD%D0%B0
15. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1983.— ISBN 5-12-001263-7. Т. 3: Корп — М / Укл.: Р. В. Болдырев та ін. — 1989. — 552 с. ISBN 5-12-001263-9.

REFERENCES

1. Anokhina, T.O. Korpusny`j lakunikon anglijs`koyi movy`: leksy`kografichny`j analiz [The Corpus-based lacunicon of the English language: the lexicographic analysis]. Filologični traktati, Volume 10, No 2 '2018. Sumy: SumDU publishers, 2018. P.7-12.
2. Batsevich, F.S. Glossary of terms of intercultural communication [Elektronny resource]. Access mode: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com>.
3. Vezhbitskaya, A. Sopostavleny`e kul`tur cherez posredstvo leksy`ky` y` Sopostavleny`e kul`tur cherez posredstvo leksy`ky` y` pramaty`ky` [Comparison of cultures through the use of vocabulary and pragmatics] / The English translation by A.D. Shmelev. Moscow: Yask, 2001. 272 p.
4. Gorot, Y.I. English-Ukrainian semantic-word-formation dictionary / by Y.I.Gorot, S.V.Goncharuk, L.K.Malimon, A.B.Pavlyuk, S.B.Shelodchenko; for ed. and guides. prof. Y.I. Gorot. Lutsk: Vezha-Print, 2014. 1024 p.
5. Zhabotinskaya, S.A. Ontology`ya dlya slovarej tezaurosov: ly`ngvokogny`ty`vnyj` podxod [Ontology for thesaurus dictionaries: a linguocognitive approach]. Filologični traktati. Volume 1, No 2'2009. Sumy: SumDU publishers, 2009. P.71-87.
6. Lacunae in language and speech: a collection of scientific papers [Lacunae v yazike y` rechy`: sb. nach. trudov] / under. Ed. Y. A. Sorokin, G.V. Bykova. Blagov.: BGPU Publishes, 2003. 257p.
7. Selivanova, O.Modern Linguistics: Directions and Problems. Poltava: Environment-K, 2008. 712p.
8. Sorokin, Y.A. The method of establishing lacunae as one of the ways of identifying the specifics of local cultures (fiction in the cultural aspect) // National Specificity of Speech Behavior. M.: 1977. P. 120-136.
9. Shevchenko, I.S. Morozova, O.I. Dy`skurs yak my`slennyevo-komunikaty`vna diyal`nist` // Dy`skurs yak kognity`vno-komunikaty`vnyj` fenomen [Discourse as thought-communicative activity. In Discourse as a cognitive and communicative phenomenon]. Kharkiv: Constanta, 2005. P. 21-28.
10. Anokhina T. The Linguistic Lacunicon: Cognitive Mapping in Schemes and Terms. In the Journal of Education Culture and Society, Fundacja Pro Scientia Pultica, no. 1. P. 166-174. DOI: 10.15503 / jecs20131-166-174.
11. Longman Dictionary of English Language and Culture / Pearson Education Limited, 2005. 1620 p.
12. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language / The United States of America: Lexicon Publications, INC, 1993. 1144 p.
13. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Ed. A.S. Hornby, E.V. Gatenby, H. Wakefield. London: Oxford University Press, 1958. 1527 p.
14. Sloyny`k ukrayins`koyi movy`: v 11 t [The Ukrainian-language dictionary: in 11 volumes]. / Academy of Sciences of the USSR. Institute of Linguistics; for ed. I. K. Whitehead. K.: Scientific Opinion, 1970 - 1980. T. 4 P. 440. http://ukrlit.org/sloynyk/sloynyk_ukrainskoi_movy_v_11_to_makh/%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BD%D0%B0
15. Ety`mologichny`j sloyny`k ukrayins`koyi movy` [The Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: In 7 volumes / Academy of Sciences of the USSR. Inst. Of linguistics to them. O. Potebni; Redneck O. S. Melnichuk (chief editor) and others. K.: Science. thought, 1983.- ISBN 5-12-001263-7. T. 3: Cora – M / O.: RV Boldyrev et al. 1989. 552 p. ISBN 5-12-001263-9.

Lexical Lacunicon: Lexicographical Experiment in the Ukrainian Studies

T. O. Anokhina, I. K. Kobyakova, S. O. Shvachko

Abstract. The subject matter of this paper is the category of lacunarity, its concept in the scientific picture of the world (the Ukrainian discourse). Attention is being paid to the dimension analysis of lemmas and allonyms in the vein of lexicographic endozone. Perspective of the paper envisages the compiling lacunarity dictionary including the gains of the modern scientists and the modern methodological grounding into that.

Keywords: lacunicon, scientific picture, Ukrainian studies, lexicographic experiment, dimension, lemma, allonym.